

PROBLÉMY A TENDENCE VÝVOJE VENKOVSKÉHO OSÍDLENÍ

V. Trnková

TRNKOVÁ, V. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha): *Problémy a tendence vývoje venkovského osídlení*. Sociol. Zeměd., 25, 1989 (1) : 45-53.

Vývoj sídel a venkovského prostoru vyplývá z realizace koncepce osídlení, založené na kategorizaci obcí. Účinnost kategorizace se ve většině malých obcí, které představují základnu venkovského prostoru, projevuje negativně (zhoršením životních podmínek) a vyvolává zvýšenou migraci obyvatelstva. Důsledkem jsou problémy se zajišťováním pracovních sil pro zemědělskou výrobu v těchto oblastech. Je nutné si uvědomit, že migrace obyvatelstva v některých oblastech přesahuje únosnou mez a stává se závažným společenským problémem.

struktura osídlení; venkovské obce; migrace obyvatelstva; zemědělství; vývojové tendence; národní výbory

Dosavadní vývoj osídlení byl charakterizován silnými koncentračními procesy téměř ve všech úrovních střediskových sídel. Zpomalení koncentračních procesů v posledních letech bylo vyvoláno řadou faktorů, z nichž je nutno především uvést zvýšenou ochranu zemědělského a lesního půdního fondu, změny ve struktuře investic a omezování nových investic, nepříznivé předpoklady přirozeného vývoje obyvatelstva a jeho oblastní diferenciaci a změny v hodnotových orientacích obyvatelstva.

V současné době dochází k významnému prohloubení pohledu na rozvoj venkovského osídlení a jednotlivých venkovských sídel.

KONCEPCE URBANIZACE A JEJÍ VLIV NA DIFERENCIACI VENKOVSKÝCH SÍDEL

Demografický, urbanistický a stavební rozvoj venkovských sídel byl významně ovlivněn koncepcí urbanizace a v jejím rámci vypracované kategorizace sídel na střediska osídlení místního významu, nestředisková sídla trvalého významu a nestředisková sídla ostatní.

První dokumentem usměrňujícím rozvoj venkovských sídel byly Prozatímní zásady pro výstavbu socialistické vesnice, schválené usnesením vlády ČSSR č. 479/1961. Podnětem pro vydání těchto zásad byl proces slučování JZD, započatý již koncem padesátých let. Těžištěm rozvoje venkovského prostoru se měla stát sídla podniků zemědělské velkovýroby (sídla státních statků a sloučených JZD), do nichž měla být soustředována nová bytová výstavba pro pracovníky v zemědělství a rovněž zařízení občanského a technického vybavení, a to jak pro obyvatele těchto sídel, tak pro obsluhu populace celého hospodářského obvodu zemědělského podniku.

Již v dalším roce byly tyto Zásady zpřesněny usneseními vlády č. 1024/62 a 1025/62. Bylo v nich zdůrazněno, že v našich podmínkách není rozvoj zemědělské výroby a její organizace zpravidla jediným sídlotvorným činitelem. Z toho důvodu bylo rozhodnuto, aby se v úvahách o perspektivním rozvoji sídel vycházelo z výrobních sil jako celku a také z postavení jednotlivých sídel v sídelní soustavě, zejména z jejich vztahu k vyšším sídelním centrům (městům). Krajským národním výborům bylo uloženo, aby určily sídla, do nichž bude v nejbližší době soustředována bytová a občanská výstavba a výstavba technické sítě.

Dalším legislativním krokem ve směru koncentrace výstavby do měst a větších sídel bylo usnesení vlády ČSSR č. 100/1967. Vláda jím vzala na vědomí zprávu o postupu prací na dlouhodobé koncepci vývoje osídlení a schválila orientační zásady pro zpracování takovéto koncepce, a to na principu hierarchizované střediskové sídelní soustavy.

Základem této koncepce byla funkční kategorizace, která v rámci střediskové soustavy vymezila:

- střediska osídlení oblastního významu,
- střediska osídlení obvodního významu,
- střediska osídlení místního významu,
- nestředisková sídla trvalého významu,
- nestředisková sídla ostatní.

Tato koncepce osídlení ČSSR byla oficiálně kodifikována usnesením vlády ČSR č. 283 z 24. 11. 1971 a usnesením vlády SSR č. 1 z 5. 1. 1972.

Tímto usnesením byly také založeny práce na přípravě návrhu Zásad urbanizace a dlouhodobého vývoje osídlení, který pak v roce 1976 obě národní vlády schválily (usnesení vlády ČSR č. 4/1976 a usnesení vlády SSR č. 284/1976) jako projekt urbanizace.

Koncepce urbanizace a dlouhodobého vývoje osídlení pak vyústily do vymezení 11 sídelních regionálních aglomerací a 23 městských regionů v ČSR a do 7 sídelních regionálních aglomerací a 6 městských regionů v SSR.

Hlavním smyslem této koncepce bylo zintenzívnění (zesílení a uspišení) koncentrace obyvatelstva, bytového fondu, občanské a technické vybavenosti do poměrně omezeného počtu sídelních aglomerací. Rozvoj ostatních sídel (tj. středisek osídlení místního významu a nestřediskových sídel) měl být i nadále usměrňován na základě Zásad z roku 1971. Bylo však zdůrazněno, že urbanizace se vztahuje též na venkovský prostor, při jehož rozvoji je nutno brát v úvahu též potřeby rozvoje sídelních regionálních a městských aglomerací. Vycházelo se též z toho, že se budou i nadále prohlubovat vztahy mezi městy a venkovskými sídly v jejich zázemí ve smyslu jejich postupné integrace.

V první polovině června 1982 byl v návaznosti na připravovanou novelu zákona o národních výborech (který především zvýšil působnost MNV ve střediskových obcích) dokončen výběr středisek osídlení místního významu. Územní celky v úrovni střediskových obcí se mají stát základními skladebnými územně hospodářskými a politicko-správními „buňkami“ našeho území. Cílem těchto úprav bylo vytvořit podmínky pro harmonický vývoj osídlení jako celku, tzn. jak měst, tak i venkova.

Uplatňování kategorizace obcí přispělo na jedné straně ke zlepšení životních podmínek v sídlech střediskového typu, na druhé straně znamenalo zhoršení životních podmínek u venkovských obcí nestřediskového typu, jehož důsledkem byla zvýšená migrace venkovského obyvatelstva.

Další vývoj a žádoucí stabilizace venkovského osídlení jsou podmíněny jeho specifickými vlastnostmi, které jsou ale oblastně značně diferencovány.

Každé sídlo má určitou strukturu, která výrazně ovlivňuje jeho další vývoj. Hovoříme o struktuře ekonomické, sociální, urbanistické a v poslední době zcela právem i o struktuře ekologické. Dominantní postavení zaujímá struktura ekonomická, která ovlivňuje i další vývoj struktury sociální, urbanistické i ekologické. Rozhodujícím článkem této struktury zůstávají hospodářské organizace — především zemědělské.

Koncentrace pracovních míst do měst a větších obcí odvedla značnou část venkovského obyvatelstva v produktivním věku (především mladších a středních věkových skupin) do měst. Důsledkem je porušená demografická skladba obyvatelstva na venkově, zejména v nejmenších obcích ČSR.

Tato situace vyvolává problémy ve dvou rovinách:

- ekonomické, kdy v malých obcích, kde zůstaly zachovány provozy zemědělské výroby (jedná se především o objekty živočišné výroby) není zajištěna přirozená reprodukce pracovních sil;

— sociální (společenské), kdy v malých venkovských obcích zůstává žít početná kategorie obyvatel poproduktivního věku. Nedostatečná občanská vybavenost těchto obcí značně zhoršuje životní podmínky této skupiny obyvatelstva. Vzhledem k tomu, že jen v malém počtu případů jde o vícegenerační spolužití, jsou tyto obyvatelé odkázáni na sousedskou výpomoc, příp. pokud jim to jejich zdravotní a finanční situace dovolí, na dopravní systém, jehož pomocí si zajišťují základní životní potřeby.

Základní podmínkou, předpokladem zabránění nadměrnému odlivu obyvatelstva z venkovských sídel, je důsledné dotažení přestavby venkovského osídlení. Ta je ovlivněna mnoha faktory, z nichž rozhodující jsou:

- dopravní přístupnost,
- rozsah pracovních příležitostí,
- postavení v zemědělské výrobě,
- podmínky pro realizaci dalších funkcí (obytné, rekreační atd.).

Podmínky dalšího rozvoje jednotlivých sídel jsou diferencovány jak oblastně, tak i pro jednotlivá sídla podle jejich konkrétních podmínek a předpokladů. Obecné tendence ve vývoji venkovského osídlení se proto do vývoje jednotlivých sídel promítají rovněž diferencovaně.

Vylidňováním malých obcí, které je v mnoha případech doprovázeno devastací stavebních objektů, došlo ke snížení kvality obytného prostředí, ke snížení vybavenosti (uzavírání obchodů, hospod apod.), k poklesu kulturnosti sídel. Velmi závažnou otázkou zůstává rušení základních škol na venkově. V mnoha sídlech jsou uzavírány 1—5třídní školy, které by mohly ještě po řadu let sloužit svému původnímu účelu. Děti z malých sídel musí často dojíždět do vzdálených škol, mnohdy s přeplněnými třídami. V této souvislosti je na místě informace, že v Litevské SSR je z rozhodnutí vlády nutno zachovat malotřídní školy všude tam, kde jsou alespoň tři děti. Ve Švýcarsku je minimální počet sedm dětí na venkovskou školu. Z některých našich obcí však denně vyjíždí i 15 a více dětí.

Zrušení škol na venkově s sebou nese i celkové snížení společenského života na venkově, neboť učitel byl převážně i nositelem kulturního dění na venkově (pod jeho vedením fungoval pěvecký či hudební kroužek, ochotnické divadlo apod.). Podíl obyvatelstva zabývajícího se těmito formami společenského života se postupně snižuje. Přitom se jedná o velmi žádoucí formu společenského života, která je svým způsobem aktivní, zlepšuje mezilidské vztahy a představuje vhodnou formu využívání volného času.

Značný počet venkovských sídel má ubytovací funkci. Udržení a rozvoj této funkce bude účelné podporovat hlavně v sídlech s hodnotným prostředím, s dobrou dostupností středisek pracovních příležitostí. Sídla odlehlá a se zhoršujícím se životním prostředím by naopak měla mít regresivní charakter.

Ve venkovských sídlech získává stále vyšší váhu funkce rekreační. I v těchto typech obcí je však vhodné podporovat zásadu polyfunkčnosti obcí a vhodným způsobem vytvářet nové pracovní příležitosti související se zajištěním rekreační činnosti.

ZEMĚDĚLSTVÍ JAKO FAKTOR VÝVOJE OSÍDLENÍ

Rozhodujícím faktorem dalšího rozvoje venkovských sídel je zemědělská výroba, která představuje základní prvek ekonomické struktury venkovských obcí.

Rozvojové tendence venkovských obcí jsou ovlivněny (z hlediska zemědělské výroby) lokalizací zemědělských objektů, koncentrací a specializací výroby, organizační strukturou, úrovní organizace práce, uplatněním vědeckotechnického pokroku a nových technologií, disponibilními zdroji pracovních sil a jejich kvalifikační úrovní, stupněm využívání zemědělského půdního fondu a řadou dalších faktorů.

Otázce racionálního využívání zemědělského půdního fondu by měla být v současné době věnována prvořadá pozornost. Československo patří k zemím s nejnižším podílem zemědělské půdy v přepočtu na 1 obyvatele (0,436 ha) v Evropě.

Přes řadu přijatých opatření dochází každoročně k dalším úbytkům

zemědělské půdy, a to především půdy kvalitní, neboť se jedná o zábovy půdy tam, kde je to pro investora nejvhodnější, tzn. v blízkosti měst a obcí, na orné půdě. Investor je sice povinen zábor půdy kompenzovat, což se děje převážně formou náhradních rekultivací, avšak půda, kterou tímto způsobem zemědělský podnik získá, je většinou pro zemědělskou velkovýrobu nevhodná.

Je nutné veškerou zemědělskou půdu racionálním způsobem využívat k zemědělské výrobě. Měli bychom zabránit především dvěma extrémním přístupům — převodu zemědělské půdy na půdu ornou v nepříhodných podmínkách (např. při vysoké svažitosti terénu), ale i opačnému extrému — nevyužívání půdy. S tímto druhým extrémem se setkáváme v některých okrajových oblastech — např. v pohraničí, v odlehlých místech, kde souvisí s nízkou hustotou obyvatelstva. V řadě případů, zejména v horských oblastech, došlo k nadměrnému vylidnění venkovských sídel, mnohdy i k jejich zániku. Příčinou této migrace obyvatel do vnitrozemí bylo zhoršení životních podmínek (nedostatečná občanská vybavenost, špatná dopravní přístupnost sídel, nedostatek odpovídajících pracovních příležitostí apod.). Tím se v těchto oblastech značně zhoršily podmínky pro zajištění zemědělské velkovýroby. Jako reálná se pro horské a podhorské oblasti jeví výstavba pastevních areálů pro skot včetně výstavby ovčínů na méně dostupných pastvinách.

Pro stabilizaci obyvatelstva má velký význam polyfunkčnost obcí. Proto by bylo v horských a podhorských oblastech vhodné spojit funkci zemědělskou s funkcí rekreační, příp. další. Znamenalo by to rozmanitější pracovní příležitosti pro obyvatele těchto oblastí a efektivnější zhodnocení územního potenciálu tohoto venkovského prostoru.

K vylidňování venkova však dochází nejen v pohraničních oblastech, ale i ve vnitrozemí. Silné migrační tendence minulých let vedly k značnému vylidnění nestřediskových obcí, odcházeli především mladí lidé. Důsledky tohoto pohybu se začínají projevovat již nyní, a to v některých oblastech velmi akutně nedostatkem pracovních sil, především pro objekty živočišné výroby umístěné v těchto obcích. V mnoha oblastech není situace dosud kritická, ale nastane v okamžiku, kdy početné ročníky nyní téměř poprodukčního věku odejdou do důchodu. Protože z obce, kde je umístěn objekt živočišné výroby, odešla kategorie mladých pracovníků a nábor z jiných oblastí nestačí pokrýt celkovou fluktuaci (včetně odchodů do důchodu), ocitá se zemědělský podnik v kritické situaci.

Pro ilustraci uvádím několik čísel z našeho výzkumu (Trnková a Marková 1986), který byl proveden ve 12 zemědělských podnicích v rámci ČSR. Tyto podniky hospodaří na území 130 obcí. Z celkového počtu objektů živočišné výroby, kterých je ve sledovaném souboru 317, jich pouze 57 je ve střediskových obcích, zbývajících 260 v nestřediskových obcích, z toho 101 v obcích tzv. ostatních.

V těchto objektech mimo střediskové obce pracuje 4115 pracovníků (2700 v objektech umístěných v nestřediskových obcích trvalého významu a 1415 v nestřediskových obcích ostatních).

Vydeme-li z toho, že sledovaných 12 zemědělských podniků představuje jen malý vzorek skutečnosti (cca 0,6 % všech zemědělských podniků), znamená to, že v objektech umístěných mimo střediskové obce nepracují desetitisíce, ale statisíce lidí.

Protože pro nejbližší období nelze počítat s další koncentrací zemědělské výroby a rušením starých objektů, je nutné nalézt způsob, jak zmírnit, případně zastavit vylidňování malých obcí a zajistit pracovní síly pro objekty v těchto obcích. Nabízí se několik variant:

Vycházet z místních zdrojů pracovních sil

Tato cesta je optimální, bohužel v mnoha oblastech je nereálná vzhledem k věkovému složení obyvatel obce. K deformaci věkové struktury došlo v důsledku odchodu mladých pracovníků do větších obcí či měst.

Získání pracovníků nábořem

Tuto cestu realizují všechny zemědělské podniky. Konkurence ostatních odvětví národního hospodářství je však velmi silná. Pokud převažují i výhody v oblasti životních podmínek (lepší vybavenost ve větších sídlech, bohatší kulturní a sportovní možnosti apod.), pak počet pracovníků získaných nábořem stačí sotva nahradit pracovníky odcházející do důchodu.

Dojíždění pracovníků

Realizaci této varianty brání charakter práce v zemědělství, nutnost dojíždění několikrát denně apod., ale i snížení počtu dopravních spojů veřejné dopravy a snížení limitů pohonných hmot u podnikové dopravy (navíc rostou náklady podniku plynoucí ze zajišťování podnikové dopravy). Možnost pracovat v místě bydliště patří mezi významné sociální výhody práce v zemědělství, oceňované především ženami.

Pokračování v trendu soustřeďování pracovníků v zemědělství do střediskových sídel by podstatně zvýšilo podíl v celospolečenském měřítku již tak neúměrně vysoké dojížděky do práce. Nutnost dojíždění by pravděpodobně negativně ovlivnila zájem o práci v zemědělství, především u žen.

Jako jediná cesta se jeví stabilizovat pracovníky v obcích se zemědělskou funkcí a zajistit rozvoj těchto obcí bez ohledu na zařazení obce ve střediskové soustavě.

Znamená to především zajištění základní občanské vybavenosti a dobrého dopravního spojení se sídly vyšších typů. Vhodné dopravní spojení se sídly vyššího typu je nutné vzhledem k tomu, že obce nestřediskového typu budou zajišťovat skutečně jen základní občanskou vybavenost.

V oblasti bytové výstavby byla přijata řada opatření, především vyhláška č. 136/1985 o finanční, úvěrové a jiné pomoci družstevní a individuální bytové výstavbě a modernizaci rodinných domků v osobním vlastnictví, která umožňuje poskytovat finanční příspěvek na výstavbu i mimo střediskové obce. Toto a řada dalších opatření znovu oživila zájem o výstavbu na venkově.

Označení obce jako nerozvojové či zánikové vedlo k řadě negativních důsledků, především k vysoké migraci z těchto obcí. Mnohé z nich si však zachovaly zemědělskou funkci a z hlediska zemědělské výroby je jejich vyliďňování nežádoucí.

ROZVOJ SÍDEL V OBDOBÍ PŘESTAVBY HOSPODÁŘSKÉHO MECHANISMU

Přestavba hospodářského mechanismu znamená hluboký zásah do života společnosti, který jej ovlivní v úrovni národohospodářské, podni-

kové i územní. Přípravované zákony budou mít přímý vliv na vývoj sídel, venkovského prostoru a životního prostředí.

Nejvýznamnějším ustanovením návrhu zákona o podniku z hlediska rozvoje území je povinnost podniku spolupracovat při své hospodářské a sociální činnosti s příslušným národním výborem a podílet se na komplexním sociálně ekonomickém rozvoji daného územního celku. Stejná povinnost vyplývá ze zákona o zemědělském družstevnictví jednotným zemědělským družstvům. Oba zákony výslovně ukládají podnikům povinnost vytvářet pro své pracovníky co nejlepší sociální podmínky. Na druhé straně však existuje nebezpečí, že chozrasčotní typ hospodaření v některých případech vyvolá — pokud nebude existovat povinný přiděl na sociální rozvoj v rámci podniku — omezení v oblasti sociálního rozvoje. Pokud by tento trend trval déle, dá se očekávat, že se projeví fluktuací pracovníků.

Je pravděpodobné, že prosperující podniky budou své povinnosti v oblasti sociálního rozvoje plnit lépe než podniky neúspěšné. Jejich úroveň hospodaření se projeví nejen v ekonomických ukazatelích, ale i v úrovni pracovních a životních podmínek. Nepřímo se tedy promítne i v dalším rozvoji sídel, na jejichž území hospodaří.

Sociální program a péče o životní prostředí jsou sice zakotveny v příslušných paragrafech návrhu zákona o státním podniku, ale jejich místní průmět bude velmi problematický, obtížně sledovatelný a kontrolovatelný, pokud si pro tuto úlohu nevytvoří národní výbory potřebné podmínky metodické, organizační, kádrové a jiné.

Jedním z klíčových předpokladů harmonického rozvoje venkovských obcí je zlepšení koordinační funkce národních výborů. Důležitou úlohu mají především národní výbory ve střediskových obcích.

Účinnějšímu uplatnění koordinační funkce národních výborů stojí v cestě následující překážky:

- nedostatečné kádrové vybavení národních výborů pro tuto činnost;
- nedostatečné ujasnění cílů, priorit a problémů komplexního sociálně ekonomického rozvoje daného územního celku;
- nedostatečná informovanost národních výborů nižších stupňů o dlouhodobých záměrech podniků a organizací působících na jejich území i o předpokládaném rozvoji vyšších územních celků;
- nesoulad územně správní struktury a zemědělsko-výrobní organizace v území;
- přílišná centralizace politicko-správní organizace, nepostačující pravomoc občanských výborů a zejména nedostatečné využívání možností, které občanské výbory mají.

Pro upevnění postavení národních výborů jako koordinátorů komplexního sociálně ekonomického rozvoje je nezbytné výrazně posílit jejich ekonomickou samostatnost. Z tohoto důvodu je nutno zásadně změnit dosavadní rozpočtové hospodářství národních výborů.

Kromě legislativních a ekonomických opatření je nutno vytvořit také další předpoklady pro reálnou účast obyvatelstva všech (i nestřediskových) sídel na řízení. V zájmu prohloubení socialistické demokracie v lokální úrovni bude také nezbytné posílit pravomoc občanských vý-

borů a zlepšit koordinaci rozvojových plánů národních výborů s plány výrobních i nevýrobních organizací, dosáhnout vzájemného souladu územně správní, územně hospodářské a územně obslužné organizace. Těmto zájmům a potřebám by měla být přizpůsobena též obnova a nová výstavba na úseku technické a občanské infrastruktury.

V atmosféře ekonomické samostatnosti podniků a snah řídící sféry o podporu jejich podnikatelské aktivity by mohlo dojít ke společensky nežádoucí toleranci některých nedostatků, jako jsou vlivy na životní prostředí, nesprávné využívání infrastruktury, zdrojů pracovních sil apod.

Ekonomická orientace a podnikatelská samostatnost podniků bezpochyby přinese výraznější konflikty při využívání území a jeho zdrojů přírodních, materiálních, energetických i pracovních než jak tomu bylo dosud v podmínkách centrálního plánování a řízení. Národní výbory budou muset mnohem autoritativněji prosazovat zásady racionálního využívání území a péče o sociální podmínky a životní prostředí obyvatelstva vůči svým partnerům v ekonomické sféře.

VÝVOJOVÉ TENDENCE VENKOVSKÉHO OSÍDLENÍ

Uvedené trendy a principy by měly být východisky při konkrétních řešeních dalšího rozvoje venkovských osídlení.

Při rozhodování o dalším osudu obcí by se mělo vycházet nejen z počtu obyvatel obce, ale též z její funkce, polohy a přírodního prostředí. Z tohoto hlediska by měl být posuzován její další rozvoj, který výrazně ovlivní její ekonomickou a sociální strukturu.

V tomto směru by měly zemědělské podniky v úzké spolupráci s orgány územní správy podrobně analyzovat odůvodněnost potřeby rozvoje jednotlivých vesnických sídel a přijmout opatření na zabezpečení nezbytných životních podmínek pro jejich obyvatele.

K postupnému zániku by mělo docházet pouze u obcí, které ztratily svou výrobní či jinou funkci a nemají ani podmínky pro funkci rekreační.

Měli bychom znovu zvážit, zda současné tempo urbanizace odpovídá možnostem naší ekonomiky a zda jeho další zrychlení by znamenalo pozitivní přínos z hlediska hodnot sociálních, kulturních a ekonomických.

V řadě západoevropských zemí dochází v posledních letech k odklonu od urbanizačních tendencí (od koncentrace obyvatelstva do aglomerací a městských regionů), dochází k renesanci růstu malých měst a v některých státech i venkovského osídlení (Nizozemí, Francie). V současné době je těžké posoudit, zda jde o jevy trvalejší, či pouze dočasné.

I přes dosavadní značně silné centralizační tendence obyvatelstva a pracovních příležitostí do velkých měst je možno pozorovat jistý obrat k decentralizaci v socialistických státech (SSSR, NDR, MLR, Jugoslávie).

Na X. sjezdu SED v roce 1981 bylo řečeno, že v NDR není žádné sídlo „přespočetné“, že každé sídlo má zajištěnou perspektivu. V NDR je v posledních letech přikládána velká důležitost tomu, aby se rozvíjelo „sociální společenství“ v rámci každého venkovského sídla. Zdůrazňuje se užitečnost upevňování dobrých sousedských vztahů, rozvoje společenských a zájmových organizací. Uspokojování společenských a respektování specifických zájmů jednotlivých skupin obyvatelstva je v NDR považováno za důležitý prostředek pro stabilizaci venkovského osídlení (Slepička 1987).

I. Prognóza počtu obyvatel v sídlech do 500 obyvatel do roku 2000 podle velikosti sídel — The population figures forecasted for localities with less than 500 inhabitants by the year 2000 in dependence on the size of locality

Velikostní skupina sídel podle počtu obyvatel (1980)	Počet obyvatel				Index počtu obyvatel 2000/1980
	1970	1980	1990	2000	
	skutečnost		předpoklad		
ČSSR					
do 50	261 664	114 222	66 000	43 800	38,3
50— 99	338 989	267 242	215 000	183 400	68,6
100—199	669 659	584 129	499 500	435 800	79,5
200—499	1 568 790	1 496 672	1 369 000	1 265 000	84,5
do 200	1 270 312	965 593	780 500	663 000	68,7
do 500	2 839 102	2 462 265	2 149 500	1 928 000	78,3
ČSR					
do 50	189 916	90 342	52 900	34 600	38,3
50— 99	275 818	218 584	177 500	151 400	69,3
100—199	539 216	471 687	402 000	351 000	74,4
200—499	1 080 923	1 022 364	928 000	851 000	83,2
do 200	1 004 950	780 613	632 400	537 000	68,8
do 500	2 085 873	1 802 977	1 560 400	1 388 000	77,0
SSR					
do 50	71 748	23 880	13 100	9 200	38,5
50— 99	63 171	48 658	37 500	32 000	65,7
100—199	130 443	112 442	97 500	84 800	75,4
200—499	487 867	474 308	441 000	414 000	87,3
do 200	265 362	184 980	148 100	126 000	68,1
do 500	753 229	659 288	589 100	540 000	81,9

Pramen: Územní plánování a urbanismus č. 5/1987
vlastní propočty

Velká pozornost je přestavbě venkovských sídel věnována v SSSR. Rozvojové koncepce sedmdesátých let, kterými byly územní plány venkovských sídel orientovány na koncentraci obyvatelstva ve velkých sídlech a mnoho menších venkovských sídel označeno za neperspektivní, jsou dnes kriticky přehodnocovány. Jak uvádí známá sovětská socioložka akademička T. Zaslavská (1987) „rozdělení venkovských osad na perspektivní a neperspektivní vedlo k úpadku sídelní sítě mnoha venkovských oblastí země“.

Rozsáhlý program přestavby sovětské vesnice byl zařazen do působnosti nově vytvořené organizace Gosagroprom (Státní výbor pro řízení ZPK). Vytvořením Gosagropromu se poněkud změnila struktura organizace projektování a výstavby sídel. Velká úloha se přisuzuje republikovým, krajovým a oblastním zemědělsko-průmyslovým výborům a okresním zemědělsko-průmyslovým sdružením (RAPO). Kolchozy a sovchozy dostávají značnou samostatnost v rozhodování o výstavbě sídel,

výrobních zařízení, silnic, bytového fondu a dalších významných objektů. Přestavba vesnic a dosažení jejich dobré architektonické úrovně se považuje za ideologický úkol, za prostředek modelování způsobu života sovětského rolníka (K u t h a n 1987).

V důsledku přestavby hospodářského mechanismu ČSSR dojde k určitým změnám v řízení výroby. Předpokládá se posílení funkce nejnižších výrobních článků řízení. Tím dojde k posílení přímé vazby mezi konkrétní sídelní jednotkou a jejím hospodářským partnerem v rámci příslušných katastrálních území. Tyto nejnižší výrobní články budou do značné míry formovat vztahy mezi pracovištěm a bydlištěm, ovlivňovat další vývoj venkovských sídel i vztah svých pracovníků k místu bydliště.

ZÁVĚR

Potřeba cílevědomě rozvíjet venkovské osídlení nevyplývá pouze z potřeb resortu zemědělství a výživy, ale představuje mnohostrannou společenskou potřebu.

Pro další rozvoj venkovského prostoru je nezbytně individuálně přistupovat ke stanovení dalšího vývoje jednotlivých obcí, je nutné vycházet přitom nejen z počtu obyvatel obce, ale též z její funkce, polohy a přírodního prostředí.

Základní linii dlouhodobého vývoje venkovského osídlení by mělo představovat zpomalení koncentračních procesů (obyvatelstva, aktivit a investic) do sídel vyšších typů a usměrnění migrace z malých venkovských obcí.

Literatura

KUTHAN, J.: Přestavba venkovských sídel v SSSR. Územní Plán. a Urban., 1987, č. 4, s. 252-255.

SLEPIČKA, A.: Rozvoj a přeměny venkovského prostoru v NDR. Územní Plán. a Urban., 1987, č. 4, s. 256-258.

TRNKOVÁ, V. — MARKOVÁ, C.: Vliv sídelní diferenciacie na zemědělské obyvatelstvo a na další rozvoj zemědělské výroby. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1986.

TRNKOVÁ, V. — MARKOVÁ, C. — EHRENBERGEROVÁ, E.: Zhodnocení sociálně ekonomických důsledků rozvoje zemědělské výroby pro další rozvoj venkovského prostoru. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1987.

ZASLAVSKÁ, T.: Přestavba a sociologie. Pravda, 1987, č. 37.

Došlo dne 28. 1. 1988

ТРНКОВА, В. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага): Проблемы и тенденции развития сельского заселения. Sociol. Zeměd., 25, 1989 (1) : 45-54.

Развитие сел и сельской местности вытекает из реализации концепции заселения, основанной на категоризации сельских населенных пунктов. Категоризация оказала отрицательное влияние на большинство небольших сел, представляющих собой основу сельской местности (ухудшились условия жизни). Возникли также проблемы с обеспечением рабочей силы для сельского хозяйства в областях с низкой плотностью населения. Необходимо учитывать и тот факт, что миграция населения в отдельных областях достигает огромных размеров и становится важной общественной проблемой.

структура сел; сельские населенные пункты; миграция населения; сельское хозяйство; тенденции развития; национальные советы

TRNKOVÁ, V. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): *Problems and Trends of Rural Settlement Development*. Sociol. Zeměd., 25, 1989 (1) : 45-54.

Development of settlements and rural areas follows from the implementation of settlement conception based on the categorization of communities. In the majority of small communities representing the basis of the rural area, the effectiveness of categorization manifests itself negatively (through worsening of the living conditions) and generates an increased migration of inhabitants. This results in problems with ensuring labour forces for agricultural production in areas with a low density of inhabitants. It is necessary to apprehend that the migration of inhabitants in some areas exceeds the acceptable limits and becomes an urgent social problem.

settlement structure; rural communities; migration of inhabitants; agriculture; developmental trends; national committees

TRNKOVÁ, V. (Forschungsinstitut für die Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Prag): *Probleme und Tendenzen der Entwicklung der ländlichen Besiedlung*. Sociol. Zeměd., 25, 1989 (1) : 45-54.

Die Entwicklung der Siedlungen im ländlichen Raum ergibt sich aus der Konzeption der Besiedlung. Diese beruht auf der Kategorisierung der Dörfer. Deren Wirksamkeit wirkt sich auf die Mehrzahl der kleinen Dörfer, der Basis des ländlichen Siedlungssystems negativ aus (Verschlechterung der Lebensbedingungen) und bewirkt eine verstärkte Migration der Bevölkerung. Daraus ergeben sich Probleme mit der Sicherstellung von Arbeitskräften für die Landwirtschaftsproduktion in den Gebieten mit geringer Bevölkerungsdichte. Man muß sich klar darüber sein, daß die Migration in einigen Gebieten bereits das erträgliche Maß überschreitet und damit zum ernststen gesellschaftlichen Problem wird.

Besiedlungsstruktur; ländl. Siedlung; Migration; Landwirtschaft; Entwicklungstendenzen; Nationalausschüsse

Adresa autorky:

RNDr. Věra Trnková, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1
